ODIL YOQUBOVNING “DIYONAT” ROMANIDA KONFLIKT MASALASI

Bobojanov Alisher
Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti
“O‘zbek tili va adabiyoti” kafedrasi
o‘qituvchisi. Fololog iya fanlari bo‘yicha
falsafa doktori (PhD)

Ibrohimova Durdona
Berdaq nomidagi Qoraqalpoq
davlat universiteti 2-bosqich talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23268842

Annotatsiya: Ushbu maqolada Odil Yoqubovning “Diyonat” romanidagi badiiy konflikt (ziddiyat)lar tizimi va ularning g‘oyaviy-badiiy funksiyalari tadqiq etiladi. “Diyonat” – inson vijdoni, halollik va adolat masalalarini yorituvchi asar bo‘lib, unda jamiyatdagi ma’naviy inqiroz va insoniy qadriyatlarning sinovi tasvirlanadi. Asarda turg‘unlik davri jamiyatidagi ma’naviy-axloqiy inqiroz, inson irodasining sinovdan o‘tishi hamda davr kolliziyalari qahramonlar xarakteri orqali chuqur tahlil qilingan. Tadqiqot davomida romanda markaziy o‘rin tutgan xarakterlararo (Normurod Shomurodov va Otaqo‘zi Umarov to‘qnashuvi), qahramon va ijtimoiy muhit hamda qahramonlar botinidagi ichki (psixologik) konfliktlar aniq badiiy matn misolida ochib beriladi. Maqolada adibning syujet va konflikt uyg‘unligini ta’minlash mahorati hamda asarning bugungi kun kitobxoni uchun ma’naviy-axloqiy tarbiya berishdagi falsafiy qimmati ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: Diyonat asari, Konflikt, konflikt turlari, Xarakterlararo konflikt. Qahramon va muhit konflikti. Ichki(psixologik) konflikt. ziddiyat ,inson va muhit, ichki ziddiyatlar.

Odil Yoqubovning “Diyonat” romani nashriyot taqrizida shunday tavsiflanadi: “Otaqo‘zining o‘g‘li Jabbor akaning sevgisiga xiyonat qilgan ayolning qizini, qizi esa o‘sha ayolning o‘g‘lini yaxshi ko‘radi. Ota hayron. Ularning nikohiga rozi bo‘lay desa, tog‘asi bilan yuz ko‘rmas bo‘lib ketadi”.[1]

“Diyonat” romanida o‘tgan asrning 70-yillari voqeligi aks etgan bo‘lib, o‘sha davrning eng mashhur asari hisoblangan. Roman o‘ttizdan ortiq tillarga tarjima qilinib, Turkiya, Vengriya, Germaniya maktablariga kiritilganidan ham uning nufuzini bilib olsak bo‘ladi. Asarda inson qadr-qimmati, ruhiy kechinmalari, odamlarning bir-biriga bo‘lgan munosabatiyu, o‘sha muhitdagi illatlarni to‘liq ochib bergan personajlarni ko‘rishimiz mumkin. Asar qahramoni – o‘z umrini ilmu fanga bagishlagan ulkan olim Normurod Shomurodov adolatli, halol, to‘g‘riso‘z inson. U shu xislatlari bilan ko‘pchilikning xurmatini qozondi. Jiyani Otaqo‘zi Umarov ishchan, uddaburon rais ammo uning manmanligi mansabini suiste’mol qilishi, ko‘zbo‘yamachiligi, qo‘l ostidagilarning qalbini yaralaydi. Ko‘nglimizda shunday ishonch borki, “Diyonat” romani qahramonlari ruhiy kechinmalari, tabiati, millati va sha’ni uchun qayg‘urishlari bilan XXI asr odamlarini ham befarq qoldirmaydi. Diyonat deganda biz

nafs hamda odamiylik o‘rtasidagi ziddiyatni tushunamiz Odil Yoqubovning “Diyonat” asarida konflikt holatlarga ko‘proq duch kelamiz. Shuningdek, asarning o‘zidan ham (diyonat), nafs hamda insoniylik bir biriga konflikt qo‘yilishi va bunda Insoniylikning g‘olib chiqishi “Diyonat” hisoblanadi, inson yashar ekan hayoti davomida ko‘plab ziddiyatlarga duch keladi badiiy adabiyotda esa bunday ziddiyatlar konflikt deb ham ataladi.

Badiiy asar sujeti voqealardan, voqealar esa personajlarning xatti harakatlari, o‘zaro murakkab munosabatlari, ziddiyatlaridan tarkib topgani bois ham uni hayot ziddiyatlarini umumlashtiruvchi voqealar sistemasi sifatida ta‘riflanadi. Sujet bilan konflikt orasida ikkiyoqlama aloqa kuzatiladi: bir tomondan, sujet konfliktlarni umumlashtirib namoyon qiladi, ikkinchi tomondan, konflikt sujetni harakatga keltiruvchi asosiy kuch sanaladi. Ko‘rinadiki, sujet va konflikt badiiy asarda uyg‘unlashadi, biri ikkinchisini taqozo qiladi. Konflikt (lot. to‘qnashuv) deganda badiiy asar personajlarining o‘zaro kurashlari, qahramonning o‘z muhiti bilan ziddiyatlari, shuningdek, uning ruhiyatida kechuvchi qarama-qarshiliklar tushuniladi. Badiiy asar voqelikni badiiy aks ettirgani va uning markazida inson obrazi turgani uchun ham insonning real hayotida mavjud konfliktlarning bari unda badiiy aksini topadi. Shu nuqtayi nazardan badiiy konfliktning uchta turi farqlanadi:

1. Xarakterlararo konflikt.
2. Qahramon va muhit konflikti.
3. Ichki(psixologik) konflikt.

Aytish kerakki, konfliktning mazkur turlari badiiy asarda aralash holda zuhur etadi va o‘zaro uzviy aloqada bo‘ladi: biri ikkinchisiga o‘tadi, biri ikkinchisini keltirib chiqaradi, biri ikkinchisi orqali ifodalanadi va h. Ya’ni, qahramonning muhit bilan konflikti uning boshqa personajlar bilan to‘qnashuvlari, ruhiyatidagi ziddiyatli jarayonlar tasviri orqali ochib beriladi.[2;176]

Odil Yoqubovning “Diyonat” asarida konflikt holatlarga ko‘proq duch kelamiz. Shuningdek, asarning o‘zidan ham (diyonat), nafs hamda insoniylik bir biriga konflikt qo‘yilishi va bunda insoniylikning g‘olib chiqishi “Diyonat” hisoblanadi.

“Diyonat” – inson vijdoni, halollik va adolat masalalarini yorituvchi asar bo‘lib, unda jamiyatdagi ma’naviy inqiroz va insoniy qadriyatlarning sinovi tasvirlanadi. Asar qahramonlari orqali muallif halol yashash, diyonatli bo‘lish va vijdonga sodiq qolish g‘oyasini ilgari suradi. Turli hayotiy sinovlar jarayonida insonning asl qiyofasi ochilib boradi. Asar o‘quvchini yaxshilik va yomonlik, to‘g‘rilik va manfaat o‘rtasidagi kurash haqida o‘ylashga undaydi hamda ma’naviy-axloqiy tarbiya berishga xizmat qiladi.

1. Xarakterlararo konflikt. Romandagi voqealar rivojini harakatlantiruvchi asosiy porshen – bu turli qutbdagi qahramonlarning to‘qnashuvidir. Odil Yoqubov asarda oq va qorani ajratishning an’anaviy usulidan qochib, ziddiyatni ma’naviy-g‘oyaviy darajaga ko‘taradi. Bosh qahramon – iymon, ilm-fan halolligi va ijtimoiy adolat timsoli bo‘lgan Professor Normurod Shomurodov bo‘lsa, uning asosiy oppozitsiyasi – uning jiyani, soxta obro‘ va moddiy manfaat ketidan quvgan kolxoz raisi Otaqo‘zi Umarovdir. Misol: Otaqo‘zi Umarov paxta rejalarini qo‘shib yozish (ko‘zbo‘yamachilik) evaziga “millioner rais” degan soxta shuhrat qozongan, ammo bu yo‘lda u oddiy mehnatkashlar qalbini yaralashdan, iymondan kechishdan ham toymaydi. Normurod Shomurodov esa uning bu kirdikorlarini, fosh etishga intiladi va jiyanining: “Aka, hozir zamon boshqa, zamonga moslashish kerak!” qabilidagi falsafasiga qarshi chiqadi. Mazkur xarakterlararo konflikt shunchaki qarindoshlik

rishtalaridagi kelishmovchilik emas, balki jamiyatni ichidan yemirayotgan turg‘unlik va unga qarshi kurashayotgan sog‘lom tafakkur o‘rtasidagi murosasiz jangdir. Adabiyotshunos olim D.Quronov ta’kidlaganidek, “Xarakterlararo konflikt personajlarning maqsad va dunyoqarashlari mos kelmagan nuqtada eng yuqori dinamikaga erishadi” [5].

2. Qahramon va muhit konflikti. “Diyonat” romanida shaxs va u yashayotgan ijtimoiy-siyosiy tuzum o‘rtasidagi ziddiyat o‘ta realistik tasvirlangan. 70-yillar sovet voqeligida poraxo‘rlik, laganbardorlik va mansabparastlik go‘yoki odatiy hayot qoidasiga aylanib borayotgan edi. Bunday muhitda to‘g‘riso‘z va prinsipial yashash insonni yolg‘izlikka va fojiaviylikka mahkum etardi. Misol uchun: Normurod Shomurodov haqiqatni gapirgani, soxtaliklar bilan kelishmagani uchun nafaqat yuqori idoralar, balki o‘zining yaqin hamkasblari, akademik doira vakillari tomonidan ham chetlashtiriladi. Muhit uni “g‘o‘rlik”da, zamonni tushunmaslikda ayblaydi. Tizim uni o‘zgartirishga, uning “diyonati”ni sindirishga urinadi. Yozuvchi qahramonning o‘z muhiti bilan bo‘lgan ziddiyatini tasvirlash orqali, o‘sha davrdagi jamiyat mafkurasining chiriyotganligini dadillik bilan ochib bergan. Fikrimizning isboti sifatida adabiyotshunos B.Sarimsoqovning quyidagi fikrini keltirish mumkin: “Qahramon va muhit to‘qnashuvi – bu ko‘pincha ideal inson bilan real olam o‘rtasidagi ekzistensial ziddiyatning badiiy ifodasidir” [3].

3. Ichki (psixologik) konflikt. Odil Yoqubov psixologik tahlil mahorati orqali qahramonlarning botiniy dunyosidagi eng nozik tebranishlarni tasvirlaydi. Romanda eng kuchli psixologik konflikt – nafs to‘qnashuvi, insonning o‘z vijdoni oldidagi so‘roq-savolidir. Bu ziddiyat faqat ijobiy qahramonlarga emas, balki o‘z qilmishlarining fojiasini anglay boshlagan boshqa personajlar ruhiyatiga ham xosdir. Misol uchun: Bu konflikt Otaqo‘zining o‘g‘li Haydar obrazida juda yorqin namoyon bo‘ladi. U badavlat va dabdabali muhitda ulg‘aygan bo‘lsa-da, otasining yuritayotgan ko‘zbo‘yamachilik siyosati, insonlar taqdiri bilan o‘ynashishi boshi berk ko‘cha ekanligini anglab yetadi. Haydarning qalbidagi “Men kimning o‘g‘liman? Otamning pullari ortida qancha odamning ko‘z yoshi turibdi?” degan botiniy iztiroblari asardagi psixologizmning eng yuqori nuqtasidir. U oilaviy xiyonat, sadoqat va burch o‘rtasida qolib, kuchli ruhiy inqirozni boshdan kechiradi. Shuningdek, Normurod Shomurodovning ham yolg‘iz qolgan damlarida o‘z prinsiplari to‘g‘riligiga shubha qilmay, ich-ichidan ezilishi, botiniy monologlari psixologik konfliktning asardagi badiiy yukini belgilaydi. Yozuvchi T.Qurbonov ta’kidlaganidek, “Odil Yoqubov qahramonni harakatga keltirishdan avval uni ruhiy tarozida tortadi, uning ichki kolliziyalarini o‘quvchining yuragiga ko‘chiradi” [4].

Xulosa qilib aytganda, Odil Yoqubovning “Diyonat” romanida konflikt masalasi shunchaki asar syujetini harakatlantiruvchi vosita emas, balki asarning g‘oyaviy-badiiy mag‘zini, muallifning falsafiy konsepsiyasini belgilovchi bosh omildir. Adib hayotiy ziddiyatlarni bir tomonlama, ya’ni silliqlab yoki sun’iy ravishda oq va qoraga ajratgan holda chizmaydi. Aksincha, u turg‘unlik davri jamiyatining illatlarini, inson tabiati va ma’naviyatidagi murakkab evrilishlarni bor ziddiyati va keskinligi bilan o‘quvchi hukmiga havola etadi.

Tadqiqot davomida aniqlanganidek, romandagi konfliktlar tizimi uchta muhim sathda mukammal realizatsiya qilingan:

Xarakterlararo konfliktda, Professor Normurod Shomurodov va Otaqo‘zi Umarov obrazlari to‘qnashuvi orqali jamiyatdagi diyonat va xiyonat, halollik va ko‘zbo‘yamachilik o‘rtasidagi global ijtimoiy kurash ochib berilgan.

Qahramon va muhit konfliktida, davr tuzumining chiriyotgan poydevori, prinsipial va to‘g‘riso‘z insonning yolg‘izlanib qolish fojiasi realistik aks ettirilgan.

Ichki (psixologik) konflikt esa, (ayniqsa, Haydar va Normurod Shomurodov obrazlarida) nafs va odamiylik kurashini insonning batiniga ko‘chirib, asarning g‘oyaviy yukini psixologik jihatdan asoslagan.

Romandagi barcha tugunlar, dramatik burilishlar va yakunda personajlarning ma’naviy uyg‘onishi yoki inqirozi yozuvchining yuksak gumanistik niyatidan dalolat beradi. Odil Yoqubov tomonidan mahorat bilan ishlangan ushbu ko‘p qatlamli badiiy konfliktlar tizimi, asarda ilgari surilgan vijdon, insof va insoniy qadr-qimmat mezonlari “Diyonat” romanining XXI asr raqamli texnologiyalar davri kitobxoni uchun ham o‘zining tarbiyaviy, ijtimoiy va falsafiy dolzarbligini mutloq yo‘qotmasligini ta’minlab kelmoqda.

Shu tariqa roman inson qalbi doim diyonat bilan xiyonat oralig‘ida yashashini, imonga ozgina darz ketishi bilanoq kishi manfaatparastlik yo‘liga kirib ketishi mumkinligini ko‘rsatadi. Bunga qarama-qarshi qo‘yilgan Normurod Shomurodov obrazi esa halollik, bilimga muhabbat va adolat tamoyillariga sodiq qolgan insonning ramzidir. Demak, asardagi bosh konflikt – ikki hayot falsafasi: vijdon bilan yashash yoki manfaat yo‘lida vijdondan kechish o‘rtasidagi abadiy kurashdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yoqubov, O. Diyonat: Roman / O. Yoqubov. – Toshkent: “Nurli dunyo” nashriyot uyi, 2024 B-415
2. Yoqubov Islomjon. Badiiy matn tahlili va talqini. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2021. – B. 176.
3. Sarimsoqov B. Adabiyotning ijtimoiy tabiati // O‘zbek tili va adabiyoti jurnali. – Toshkent, 1995. – №2. – B. 46-52.
4. Qurbonov T. Portret yaratish uslubi haqida // O‘zbek tili va adabiyoti jurnali. – Toshkent, 1996. – №2. – B. 32-35.
5. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Akademnashr, 2011.